

Буртак Артем Володимирович, курсант 3 курсу факультету № 1 ННІ № 1 НАВС;
Науковий керівник: Калиновський О. В., заступник начальника відділу організації науково-дослідної роботи НАВС, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ІДЕАЛ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Значення права і закону як його форми було предметом наукового інтересу і його доктринального вираження ще до того, як виникла юридична наука як така, що саме по собі актуалізує тему, так як кожна епоха висуває свої вимоги до розуміння і втілення тієї чи іншої ролі права в житті суспільства.

Як відомо, в юридичний обіг категорію «верховенство права» вперше запровадив у XIX ст. англійський правознавець А. Дайсі. Утім, своїми витокami правова доктрина верховенства права сягає ще античних часів, а в її створенні й утвердженні значне місце посідають політико-правові доробки таких мислителів, як Т. Гоббс, Г. Гроцій, І. Кант, Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, Б. Спіноза та ін. Доктрина «верховенства права» передбачала необхідність підпорядкування «позитивного» (встановленого чи санкціонованого державою) права «непозитивному», тобто встановленому Богом, а пізніше, після обґрунтування Ж. Руссо теорії народного суверенітету, - народом (природні права людини, потреби людського ества, вимоги розуму, мораль тощо). На практиці ж дія принципу «верховенства права» означає, що держава та її інститути

повинні визнати пріоритет прав людини й підпорядкувати їм свою діяльність [3, с. 32].

З'ясування названого поняття, очевидно, можливе лише на основі звернення до історії виникнення відповідних концепцій, соціальної спрямованості, еволюції та розкриття сучасного змісту. Як свідчить історія становлення та розвитку ідеї верховенства права, вона виникла, а згодом сформувалася у вигляді концепції як реакція на сваволю, деспотію і тиранію з боку монархічних режимів і виступала як протипоказ зловживанням владою, у тому числі з допомогою закону. Історичний досвід переконливо довів, що писаний закон далеко не завжди ставав гарантією від державного свавілля. Тому мета верховенства права - це не просто формальне забезпечення порядку, передбаченого законами та іншими нормативними актами, встановленими державою, а утвердження такого правопорядку, який обмежує абсолютизм державної, передусім виконавчої, влади, ставить її під контроль суспільства, створюючи для цього відповідні правові механізми [4]. Інакше кажучи, навіть бездоганий з точки зору юридичної техніки закон не завжди є панацеєю верховенства права. Звідси випливає майже беззаперечний висновок: самостійного значення, відмінного від принципу верховенства закону, принцип верховенства права набуває тоді, коли право розглядається як явище, яке не міститься виключно в законах та інших нормативних актах, тобто коли має місце теоретичне і практичне розрізнення права і закону [1].

Не вдаючись черговий раз до аналізу різноманітних думок і підходів, що стосуються поняття верховенства права, наголосимо лише на тому, що надзвичайна складність і багатогранність цього поняття робить безперспективною будь-яку спробу дати якесь універсальне визначення принципу верховенства права, придатне на всі випадки життя. У понятті верховенства права переплітаються правові й політичні, культурні й етичні мотиви, внутрішньодержавні та міжнародні, національні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина і цінності добра та справедливості, досягнення правової теорії і практичний юридичний досвід, правові ідеї та здоровий глузд. Усе це робить цю категорію досить динамічною, що не дозволяє втиснути її в межі будь-якої юридичної дефініції [1].

Це, звичайно, не означає, що більш-менш єдиних уявлень про сутність верховенства права неможливо досягти взагалі. Як свідчить сучасний теоретичний і практичний досвід, найбільш продуктивним для його розуміння є тлумачення верховенства права «як певної суми щільно переплетених між собою принципів, котрі разом творять ядро доктрини конституціоналізму, що є необхідним для будь-якого демократичного суспільного устрою» [3].

Україна є чи не єдиною державою, в Конституції якої зафіксоване положення не тільки про верховенство права, бастионом якого, як випливає з викладеного, є Велика Британія - з концепцією «the Rule of Law», а й положення про правову державу (ст. 1) [1], яку небезпідставно вважають німецьким винаходом - доктриною «*die Rechtsstaat*» [5].

Доктрина німецької «*die Rechtsstaat*», як і англійська концепція, зароджувалась у загальному руслі становлення і розвитку нового юридичного світогляду, критики феодального свавілля, утвердження ідей гуманізму, принципів свободи і рівності всіх людей, невідчужуваних прав людини, пошуків різних правових засобів і форм, спрямованих проти узурпації публічної політичної влади. Сама назва доктрини «*die Rechtsstaat*» свідчить про те, що вона, на відміну від концепції «the Rule of Law», зосереджує свою увагу на природі не стільки права, скільки держави, хоч акцент при цьому зміщується з інститутів державної влади на її гуманістичну, людську сутність, яка можлива лише в умовах свободи громадян [5]. У той час як верховенство права виростає із звичаєвого, твореного суддями протягом тривалого часу, права, «правова держава походить з писаних конституцій» [2]. Звідси захист від владного свавілля покладався не тільки і навіть не стільки на суди, як це має місце у Великій Британії, скільки на законодавця, з його правовими за своїм змістом законами.

Тим не менш, попри багатогранність сучасного теоретичного обґрунтування принципу верховенства права, стверджувати, що у правових системах раз і назавжди його досягнуто неможливо, оскільки верховенство права - це динамічний стан не лише правової системи загалом, а й елементів судової, адміністративної системи, громадських організацій, засобів масової інформації тощо, які забезпечують

функціонування цієї правової системи, а також стан державних органів щодо властивостей цієї системи, що притаманні тій чи іншій країні у певний період розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна // Право України. - 2012. - № 1-2. - С. 30-63.
2. Звіт щодо верховенства права. - Страсбург, 2011. - 28 бер. Unofficial Translation by the USAID Ukraine Rule of Law Project.
3. Резніков О. Принцип верховенства права і проблеми його забезпечення в Україні [Електронний ресурс] / О. Резніков, О. Вінгловська // Юридичний вісник України. - 2011. - № 26. - Режим доступу: http://www.yurincom.com/ua/analytical_information/?id=7771. - Назва з екрана.
4. Кампо В. М. Деякі проблеми реалізації принципу верховенства права в практиці конституційної юстиції // Бюлетень VII Зборів Світового конгресу українських юристів. - К., 2010. - С. 25.
5. Kaarlo Tuori. Common Core of the Rule of Law and the Rechtsstaat // European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Reports of the Conference on «The Rule of Law as a Practical Concept». Lancaster House, London. 2 March 2012. - P. 13-17.